

Sprog i Norden

Titel: Isländskan i Nordamerika
Forfatter: Haraldur Bessason
Kilde: Sprog i Norden, 1971, s. 57-77
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Isländskan i Nordamerika

Av *Haraldur Bessason*

I. Den historiska bakgrunden

Den första isländska kolonin i Nordamerika i modern tid grundades i Spanish Forks i Utah år 1855. Anläggandet av denna koloni hade religiösa inslag; det sägs att ursprunget till den kan spåras tillbaka till år 1851 då två unga islänningar i Köpenhamn övergick till mormonläran. De nyomvända förkunnade i sin tur sin nya lära på Island med det resultatet att en handfull islänningar inte bara antog den nya tron utan också beslöt att emigrera till mormonernas förlovade land i Utah. År 1870, femton år efter det att Utahkolonin grundats, bosatte sig en grupp islänningar på Washington Island i Lake Michigan, och dessa nybyggare vidmakthöll hela tiden intresset hos islänningarna för de möjligheter som väntade dem i Nordamerika. Under de tre följande decennierna emigrerade omkring 10 000 —12 000 islänningar till Canada och U.S.A. Efter isländska mått var detta en hög siffra — ungefär en sjundedel eller en åttondel av Islands befolkning.

De första islänningarna som kom till Canada anlände till Quebec år 1873. Några av dem begav sig söderut till en redan upprättad koloni i Milwaukee. Andra flyttade till Muskoka-distriktet i Ontario, ett litet område nära Georgian Bay, där de utforskade omgivningarna kring en by med namnet Rosseau. Efter en del överväganden bestämde de sig för att låta Cardwellområdet i Ontario strax öster om Rosseau bli deras framtida hem. Ganska snart gick det emellertid upp för dem att deras framtidsutsikter i Cardwell var allt annat än lovande, varför en del av dem gav sig av till Milwaukee; andra spred sig över trakterna i närheten av Muskoka. På så sätt kom den första isländska kolonin i Canada i modern tid att upplösas innan den hade hunnit få fasta former.

Nästa steg var att försöka upprätta isländska kolonier i Kinmount i Ontario och i Nova Scotia. Nova Scotiakolonin fortlevde bara några år; islänningarna gav den namnet *Markland*.

Hösten 1875 kom 285 islänningar till Winnipeg. Ett litet antal av dem kom från Wisconsin, men de allra flesta från östra Canada. Dessa människor som hade färdats med båt nedför Red River var på väg till Lake Winnepegs västra stränder där den kanadensiska regeringen hade tilldelat dem ett område för en isländsk koloni. Detta område låg i Keewatinterritoriet norr om gränsen till Manitoba. Där uppförde islänningarna sin första by i Canada. De kallade byn *Gimli* och kolonin *Nýja Island* (Nya Island).

Trots de nära nog obeskrivliga svårigheter som mötte islänningarna i Gimli blev kolonin Nya Island snart kärnan i den isländska kolonibildningen i Canada och U.S.A. Folk från Nya Island och nya immigranter från Island fortsatte att bosätta sig inom nya områden i Manitoba och på andra platser i Nordamerika. Andra större nybyggarsamhällen i Manitoba fanns i Lundar, Shoal Lake, Baldur, Glenboro, Cypress River, Selkirk, Winnipeg och Morden. I Saskatchewan låg huvudkolonierna i Kandahar, Wynyard, Mozart, Elfros, Leslie, Foam Lake, Tantalion och Lögberg-Thingvalla. I Alberta fanns ett nybyggarsamhälle i Markerville och i British Columbia i Victoria på Vancouver Island och i Vancouver. Tilläggas bör att de isländska kolonierna i North Dakota ursprungligen var avläggare till kolonin Nya Island i Manitoba.

II. Om bevarandet av isländskan

Einar Haugen har i sitt stora verk *The Norwegian Language in America* (vol. I, s. 290) fäst uppmärksamheten vid att islänningarna i Canada i jämförelse med andra skandinaver i samma land i högre grad har hållit fast vid sitt ursprungliga språk. Haugen hävdar att detta måste ha berott på "en obändig stolthet över fosterlandets kultur". Det är frestande att ytterligare spekulera i denna fråga, och denna artikel kan synas vara ett lämpligt forum för sådana spekulationer.

Till att börja med är det på sin plats att från några nord-amerikanska (främst kanadensiska) folkräkningslistor göra en sammanställning av de uppgifter som dessa källor ger om den utsträckning i vilken de isländska immigranterna i Nordamerika bevarat sitt modersmål. I de kanadensiska folkräkningsuppgifterna från 1931 uppgav 82 % av islänningarna i Canada (73,6 % av dem var födda kanadensare) att de hade isländska som modersmål, vilket på den tiden innebar att de hade lärt sig isländska innan de lärde sig engelska och att de, åtminstone i någon mån, hade bevarat denna tidigt förvärvade färdighet. 1941 års folkräkningsuppgift visar att 73 % av befolkningen av isländskt ursprung då angav isländska som sitt modersmål, en uppgift som visar att det under åren 1931—1941 skedde en avsevärd minskning av det antal kanadensare som talade isländska. Här måste emellertid framhållas att den del av 1941 års folkräkningslista som tar upp uppgifter om "modersmål" bygger på andra principer än de tidigare listorna, såtillvida som den endast räknar med att personen i fråga som barn lärt sig isländska. Till skillnad från 1931 års lista låter den inte i begreppet "modersmål" ingå att detta språk också bibehållits av personen som vuxen. Somliga kanadensiska folkräkningslistor efter 1941 innehåller grovt missvisande uppgifter för provinsen Quebec, då de som utarbetade dessa listor ofta förväxlat "irländska" och "isländska" (de båda orden liknar varandra mycket i franskan, vilket delvis förklarar detta misstag).

1931 års folkräkningslistor tog upp 19 382 personer av isländsk härkomst i Canada och 7 413 i U.S.A. Uppgifter från omkring 1960 visar 30 623 för Canada och 8 669 för U.S.A. I städerna är minskningen av antalet personer med isländska som modersmål mera markant än på landsbygden. Statistiska uppgifter för Manitoba, de nordamerikanska isländska koloniernas kärnområde sedan nästan hundra år, visar klart tendensen. 1941 var förhållandena för Manitoba: på landsbygden 8 122, i städerna 5 832; 1946 hade landsbygden 5 460 och städerna 2 830.

Här bör understrykas att emigrationen från Island till Nordamerika hade sin huvudperiod från omkring 1872 till 1914. Detta gäller särskilt Canada. Färska siffror för U.S.A. visar en

mycket begränsad emigration från Island till U.S.A. under de senaste fem decennierna.

III. Omständigheter och attityder som gynnar bevarandet av isländskan

Mycket utrymme skulle krävas om man skulle räkna upp alla de betingelser som uppenbarligen motverkar att modersmålet bevaras hos etniska grupper i Nordamerika. Först och främst är de etniska gruppernas språk minoritetsspråk som undanträngs av nordamerikansk engelska. Mestadels har inflytandet från majoritetens språkvanor gått mycket snabbt, och ju mindre den etniska gruppen är, dess snabbare kan inflytandet nå ett stadium där det slutgiltigt undantränger den ifrågavarande gruppens språk. Denna process, som börjar med en lätt infiltration och slutar med ett fullständigt undanröjande av den etniska gruppens språk, är emellertid långsammare i somliga områden än i andra, och den kan variera från en etnisk grupp till en annan. Den relativa storleken hos de etniska grupperna — såväl i förhållande till andra etniska grupper som i förhållande till den engelsktalande majoriteten — är betydelsefull. De fransktalande i Canada utgör omkring en tredjedel av den totala befolkningen, varför redan storleken hos denna befolkningsgrupp placerar den ovanför gränsen för "etniska grupper" (som bekant åtnjuter franskan i Canada vissa politiska rättigheter och förmåner vilka inte skall diskuteras här).

Storleken hos en etnisk grupp är viktig, men ännu större betydelse har den geografiska spridningen och de mönster efter vilka individerna är fördelade inom kolonierna, eftersom dessa två faktorer måste betraktas som variabler som "hindrar" eller "befrämjar" att modersmålet bevaras av immigranterna i fråga.

Andra variabler av betydelse för bevarandet av etniska grupper språk är politisk-administrativa förhållanden, utformningen av utbildningsväsendet (självfallet nära förbundet med det politiskt-administrativa systemet) och utbildningsfrågor (religiösa institutioner av etnisk karaktär kräver ett särskilt omnämnande). Därtill kommer, och det är mycket viktigt för det ämne som behandlas här, att immigranternas kulturella bak-

grund i större eller mindre utsträckning påverkar deras bruk av modersmålet. Litterär tradition och inställningen till litterärt skapande bör förvisso räknas till de mera betydelsefulla beståndsdelarna i varje form av kulturell bakgrund.

Har man dessa få faktorer, som under vissa givna omständigheter antingen befrämjar eller hindrar bevarandet av modersmålet, aktuella för sig, är man bättre rustad att granska det uttalande av professor Haugen som citerades i början av denna artikel.

Den relativt stora utsträckning i vilken islänningarna i Canada bevarar sitt modersmål (och jag misstänker att något motsvarande också gäller för islänningarna i U.S.A.) har otvivelaktigt sina historiska och sociologiska grunder. De viktigaste av dem skall här meddelas i korthet.

Under hela sin historia har islänningarna betraktat sitt språk som ett instrument för konstnärligt skapande, och det var genom muntlig eller skriftlig diktning som islänningarna lyckades skapa sig en betydelsefull plats inom den fornnordiska gemenskapen. I forna tider var det de som levererade skalder, historiker och språkmän. På den skandinaviska halvön blev de arkitektoniska verken alltmer imponerande; på Island ökade den litterära produktionen. Det var denna litterära produktion som kom att utgöra den grund på vilken islänningarnas kultursyn alltsedan dess har vilat, och den mest livskraftiga beståndsdel i denna är uppfattningen att det isländska språket och den litteratur som skapats på det utgör kvintessensen av det isländska arvet. Sådan var den syn under 1800-talet och under den första delen av 1900-talet som gjorde det möjligt för den isländska nationen att påbörja den långa och brinnande kampen för sitt politiska oberoende. Emigrationen till Nordamerika inföll mitt under denna stridsperiod, och paradoxalt nog var de människor som vid denna tidpunkt drevs ut från Island av fattigdom och gäckade förhoppningar inte desto mindre genomsyrade av samma kampvilja som förkämparna för den isländska oavhängigheten och fast beslutna att inte släppa ifrån sig vad de verkliga kunde kalla sitt eget. I avslutningen av denna artikel kommer också att visas hur de första islänningarna som blev nordamerikaner uppehöll hoppet om att kunna vidmakthålla

och för all framtid bevara sitt isländska språk och sitt kulturarv. Otivelaktigt blev också Canadas regering medveten om dessa strävanden bland de islänningar som emigrerade till Canada, vilket åtminstone delvis kan förklara varför kolonin Nya Island, som 1875 var en del av Keewatinterritoriet i västra Canada, tilldelades de isländska immigranterna. Provsregeringen i Manitoba hade ingen domsrätt över kolonin, och den federala regeringen i Ottawa låg för långt bort för att kunna ge den ständiga ledning som ett nybyggarsamhälle i ett avlägset och otillgängligt område behövde. Därför fick invånarna i Nya Island lov att ta lagen i egna händer; med regeringens samtycke kom de faktiskt att bilda en koloni med självstyre, ansvarig endast inför den federala regeringen i Ottawa.

Vetenskapsmän har hävdat att grundandet av Nya Island från konstitutionell synpunkt sett var en unik tilldragelse i Canadas historia (jfr Walter J. Lindal, *The Icelanders in Canada*, Winnipeg 1967, s. 145—150). Den första uppgift som mötte invånarna i Nya Island var att skriva en författning och en lag med bestämmelser om kolonins uppdelning i mindre förvaltningsområden, om inrättande av regionala myndigheter med styresmän etc. Lagsamlingen kallades *Stjórnarlög Nýja Íslands* ("The Rules and Regulations of New Iceland") och dessa lagar trädde i kraft år 1878 när de kom ut i tryck. Fastän *Stjórnarlög Nýja Íslands* måste översättas till engelska innan den formellt godkändes av den federala regeringen publicerades den officiella utgåvan på isländska, och samtliga medlemmar i Nya Islands regionala styrelse talade isländska. De särskilda konstitutionella rättigheter som från början tillerkänts nybyggarna i Nya Island gällde ända till år 1897. Det innebar att under de första årtiondena i Nya Island isländska var det officiella språket, alltså det språk som användes av den regionala styrelsen. Den kanadensiska regeringens formella erkännande av Nya Island i Keewatin som en i stor utsträckning självstyrande koloni kom att medföra särskilda privilegier för nybyggarnas modersmål. Den lilla isländska "republiken" på Lake Winnipegs västra strand har alltså en politisk historia som i lika hög grad som inställningen i kultur- och språkfrågor hos grundarna av denna republik var orsaken till att det isländska språket rotade sig

så fast på de kanadensiska prärierna att ett århundrade med de ständigt undergrävande inverkingar som drabbar alla etniska gruppers språk i Nordamerika ännu inte fullständigt har lyckats utrota det.

Efter denna korta redogörelse för de kulturella attityder och de politiska faktorer som gynnade ett bevarande av modersmålet bland de första nybyggarna i västra Canada kan det vara lämpligt att ge en snabb översikt över hela det kolonisationsmönster som gradvis utvecklade sig i trakterna kring Nya Island och i andra områden på västra Canadas landsbygd. De första icke-isländsktalande grannarna till islänningarna i Nya Island var Cree-indianerna, och det uppstod åtskilliga tillfällen då de båda folkgrupperna hade ett ömsesidigt intresse av att lära sig varandras språk, åtminstone i begränsad utsträckning, och även om de kända exemplen på ett sådant intresse inte är många återstår det faktum att en del indianer under årens lopp lärde sig isländska så pass att de kunde tala språket (det är mycket tvivelaktigt om deras släktingar i östra Canada någonsin blev lika skickliga i fornisländska under de expeditioner längs östra Canadas kust som omkring år 1000 företogs av folk från Island och Grönland). Senare övertogs många av de områden som gränsade till Nya Island av immigranter från Östeuropa, huvudsakligen polacker och ukrainare. Det förefaller som om isländskan redan på ett tidigt stadium åtnjöt högre socialt anseende än polskan och ukrainskan, för att inte tala om Cree-indianernas språk, vilket i sin tur förklarar att ukrainare på landsbygden i Manitoba i flera fall lärde sig att tala isländska. Å andra sidan finns det nästan inga motsvarande exempel på att islänningar lärt sig ukrainska. Men bortsett från frågan om sociala prestigeförhållanden var det dock så att på västra Canadas landsbygd många av islänningarnas grannar var östeuropéer som inte talade engelska, och dessa grannförhållanden kan delvis ha utgjort ett skydd mot engelskt inflytande på isländskan. Detta kan betraktas som ytterligare faktorer som verkat fördelaktigt på ett bevarande av modersmålet bland de isländska immigranterna.

Den fasta tron att det tryckta ordet nödvändigtvis måste föregå allt materiellt och andligt framåtskridande var ett av de mera framträdande dragen inom de isländska samhällsbildningarna i Nordamerika. Hemma på Island hade hela den nationella rörelsen för politiska och kulturella förbättringar hämtat sin främsta inspiration från litterära och politiska tidningar. Nybyggarna i Nya Island var också fast övertygade om att den politiska ledningen och den andliga kulturen inte kunde upprätthållas med andra medel än genom ett effektivt program för utgivning av tidningar och andra publikationer. Redan själva grundandet av kolonin Nya Island visade en uttalad vilja hos islänningarna att organisera sina etniska tillgångar, och man kan tillägga att denna benägenhet, som uppenbarligen var lycklig för det kulturella arvets bevarande, alltsedan dess har varit fast rotad inom isländska samhällen i Nordamerika. Men dessa samhällen har förvisso också visat ett livligt intresse för sociala och kulturella organisationer inom sina egna etniska gränser. Tidningar och en mångsidig tidskriftsflora vittnar välutaligt om bruket av isländskan i Nordamerika, något som fordrar en kort redogörelse här.

Framfari (Framsteg), den första isländska tidningen i Amerika och en av de första tidningarna över huvud taget i det område som nu kallas de kanadensiska prärieprovinserna, började utges 1877. Med hänsyn till de utomordentligt svåra förhållanden som rådde i kolonin Nya Island var utgivningen av en tidning ett storverk. Fastän *Framfari* upphörde 1880 är den ett betydelsefullt dokument, och man kan med rätta säga att den var förelöparen till alla isländska publikationer i Nordamerika. Utom *Framfari* utkom åtta andra tidskrifter i Nya Island under tiden 1879—1910, flera var dock kortlivade. Kort tid efter att kolonin Nya Island hade upprättats började antalet isländska immigranter i staden Winnipeg (huvudstaden i provinsen Manitoba) att stiga, och Winnipeg blev snart centrum för den isländska publikationsverksamheten i väster. Den första tidningen i Winnipeg, *Leifur*, började utges 1883 och fortsatte till 1886, men då efterföljdes den av veckotidningen *Heimskringla*, och något över ett år senare började en annan isländsk veckotidning, *Lögberg*, att utges i Winnipeg. Båda

dessa veckotidningar utgavs nästan regelbundet ända till 1959, då de sammanslogs till en tidning, *Lögberg-Heimskringla*.

Sedan 1886 har ungefär tjugofem isländska periodiska skrifter utgivits i västra Canada under olika lång tid. Den äldsta av dessa är *Sameiningin* (Unionen), den isländska lutherska synodens organ; den började utges 1886 och upphörde först nyligen. Den årliga kalendern *Almanak Ólafs Thorgeirsonar* utgavs i Winnipeg 1895—1956; den innehåller värdefullt källmaterial till nordamerikansk-isländsk historia. *Tímarit* är namnet på en vetenskaplig årsskrift grundad av "Icelandic National League of America" 1919, och den utgavs i exakt ett halvt århundrade. Utrymmet medger inte att flera andra värdefulla publikationer tas upp här.

Man kan fråga sig vilken roll tidningar och tidskrifter spelade för bevarandet av det isländska språket. Svaret på den frågan är att dessa publikationer klart vittnar om en inställning som gynnar bibehållandet av modersmålet. Detta framstår särskilt tydligt när man beaktar att dessa publikationer inte var något ringa företag för islänningarna. Vid sekelskiftet var de två nämnda veckotidningarna, *Heimskringla* och *Lögberg*, de största tidningar som utgavs på isländska. I isländsk journalistik hade alltså Winnipeg passerat Reykjavík. Härtill kan läggas att under de år då dessa två veckotidningar fick sin form stod de under ledning av Islands mest framstående skriftställare. Man behöver bara nämna namn som Gestur Pálsson och Einar Hjörleifsson Kvaran, vilka båda var redaktörer för isländska tidskrifter i Winnipeg. Det är uppenbart att den anmärkningsvärt stora innehållsliga spännvidden i de nordamerikansk-isländska tidningarna och tidskrifterna är ett bevis på stort kulturellt intresse inom den isländska etniska gruppen, och det behöver inte påpekas att dessa publikationer måste ha bidragit starkt till bevarandet av det isländska språket.

I boken *Icelandic Poets 1800—1948* säger Dr. Richard Beck följande om de nordamerikansk-isländska författarna: "Till sin evärdliga förtjänst har de trots besvärliga omständigheter kraftfullt upprätthållit hemlandets litterära tradition, inte bara i prosan utan i ännu högre grad i poesin." Richard Beck diskuterar i sin bok omkring 25 nordamerikansk-isländska poeter, av

vilka de flesta har givit ut sina verk i bokform. Dr. Stefán Einarsson ägnade ett avsnitt av sin bok *Icelandic Prose Writers 1800—1948* åt de nordamerikansk-isländska romanförfattarna, novellisterna och essäisterna (alla var författare som skrev sina verk på isländska).

Denna artikel är inte platsen för en litterär analys. Det bör dock sägas att det nordamerikansk-isländska bidraget till modern isländsk litteratur är mycket betydelsefullt. Som ett enda exempel på dess betydelse kan nämnas att Stephan G. Stephansson (1853—1927) skrev sina sex volymer poesi och fyra volymer brev och essäer som jordbrukare i olika nordamerikansk-isländska settlement. Större delen av sitt liv levde han i Alberta. I Stephanssons verk finner man lysande exempel på litterärt bruk av isländskan, och man kan säga att denne diktares produktion är utan motstycke i den isländska nationens historia. I detta sammanhang är det på sin plats att hänvisa till hans författarskap som vårt mest slående exempel på anpassningen av isländskan till nordamerikansk miljö.

Endast under en kort tid gavs undervisning i isländska i ett fåtal allmänna highschools i Manitoba. Bortsett från denna undervisning kan man säga att det inte inom det allmänna skolväsendets ram har gjorts några organiserade försök att främja etniska språkliga intressen i nordamerikansk-isländska samhällen.

Under den isländska kolonisationens första år i västra Canada framfördes den åsikten att undervisning i isländska måste stödjas av islänningarna själva. Under lång tid var hemmen, där isländskan dominerade, naturligtvis centrum för denna undervisning. Kyrkorna, både de lutherska och de unitariska, bör också nämnas. Till omkring 1920 användes nästan uteslutande isländska i gudstjänsten och religionsundervisningen i ett stort antal isländska församlingar i North Dakota, Manitoba och Saskatchewan. Och än i dag hålls då och då isländska gudstjänster i First Lutheran Church i Winnipeg.

År 1909 ordnades undervisning i isländska för barn genom medlemmar av First Lutheran Church i Winnipeg, och 70 barn deltog i den. Undervisningen hölls på lördagar, och den s.k.

lördagsskolan (*laugardagsskólinn*) fortsatte till 1918 med ständigt ökat elevantal. Under vintern 1917—1918 understödde de isländska avdelningarna i Winnipeg av den internationella godtemplarorden (IOGT) en skola med det uttryckliga syftet att undervisa i isländska. Totalt deltog omkring hundra elever i denna undervisning. Denna skola övertogs sedan av Icelandic National League of America (*Þjóðræknisfélag Íslendinga í Vesturheimi*). Ungefär 120 elever i åldrarna 5—17 år besökte denna skola vintern 1921—1922. I decennier upprätthöll det isländska nationella sällskapet undervisning i isländska i olika trakter; undervisningen sköttes av kringresande lärare.

I det följande skall ges en kort översikt över de möjligheter till högre studier i isländska som erbjuds i immigrantsamhällen.

År 1901 inleddes undervisningen i isländska vid Wesley College i Winnipeg (senare United College och nu University of Winnipeg). Undervisningen leddes av pastor F. J. Bergmann, som avlönades delvis av Wesley College, delvis av den isländska lutherska synoden. År 1913 upprättades den privat finansierade Jón Bjarnason Academy på highschool-nivå i Winnipeg med pastor Runólfur Marteinsson som rektor; denne hade tidigare undervisat i isländska vid Wesley College. De sista kurserna i isländska vid Wesley College gavs 1926, och Jón Bjarnason Academy stängdes 1940.

År 1951 inrättades med donationsmedel en lärostol i isländska språket och litteraturen vid universitetet i Manitoba. Inrättandet av denna lärostol i isländska blev möjligt tack vare generösa bidrag från folk av isländskt ursprung i Nordamerika och stöd från den isländska regeringen. När den kommitté som hade åtagit sig uppgiften att skaffa medel till lärostolen var färdig med sitt arbete hade donationsfonden uppnått nära en kvarts miljon dollar. Antalet studenter som läser isländska vid universitetet i Manitoba har ökat stadigt sedan lärostolen inrättades. Under innevarande läsår (1970—1971) är antalet inskrivna studenter över fyrtio, och omkring tio studenter deltar i den speciella kvällsundervisning som ordnats.

Under senare år har de kanadensiska undervisnings- och kulturmyndigheterna arbetat med frågan om bevarandet av engelskan och franskan på officiellt jämställd fot. Denna fråga

tycks ha bidragit starkt till att rikta uppmärksamheten hos yngre medlemmar av olika etniska minoritetsgrupper mot deras egen kulturella och språkliga bakgrund. I västra Canada, där fransktalande samhällen är få och ligger långt från varandra, kan man betrakta detta ökade intresse som en reaktion mot tanken att ge företräde åt franskan när det gäller erbjudanden om undervisning i främmande språk i områden där andra etniska språk historiskt sett har starkare fäste. I Manitoba synes denna kulturella och språkliga fråga, ytligt sett omfattande enbart engelskan och franskan, ha ökat isländsktättade yngre människors medvetenhet om och intresse för deras isländska arv. "Varför skulle vi läsa franska i stället för isländska?" är en fråga man ofta hör, och det är ett tecken på detta kulturella och språkliga uppror att man våren 1971 har gjort kraftfulla framstötter mot provinsregeringen i Manitoba för att återinföra isländskan vid flera allmänna skolor i Manitoba.

Innan vi avslutar behandlingen av de olika omständigheter som bidragit till att bevara isländskan som ett etniskt språk, är det nödvändigt att komma ihåg att ytterst var det attityderna och den kulturella verksamheten i de isländska immigranternas hem som gav det starkaste skyddet åt modersmålet.

Under 1800-talet på Island var det den kulturella verksamheten i de isländska bondgårdarna som var landets "folkskola", och denna verksamhet gav ständig övning i sådana grundläggande färdigheter som läsning och muntlig framställning. Inflytandet från de isländska *kvöldvökur* (familjesammankomster om kvällen) på Islands kulturella och litterära liv får inte underskattas. Nästan varje kväll samlades medlemmarna i ett hushåll i gårdens storstuga för att syssla med olika slag av hantverk, och medan de arbetade blev de underhållna genom läsning ur handskrifter eller tryckta böcker, genom recitation av dikter och *rimur* och genom historieberättande. I århundraden var det också sed i de flesta hem under vintermånaderna att man varje kväll högt läste en predikan eller något annat uppbyggligt verk. Läsningen och samlingen om kvällarna gjorde mycket för att det litterära intresset skulle vidmakthållas.

De isländska immigranterna i Nordamerika förde inte bara

med sig dessa urgamla undervisningsvanor till landet i väster, utan i de isländska landskommunerna där kom dessa seder, i varje fall på vissa håll, att fortleva ganska lång tid efter det att de hade försvunnit på Island. Denna artikels författare har personlig kännedom om många nordamerikanska islänningar som nu är i 60-årsåldern och som ännu kan utantill en förbluffande mängd isländsk poesi, bara därför att de i yngre dagar var tvungna att deltaga aktivt i litterära sammankomster i sina hem.

Det är ingen överdrift att säga att det kulturella livet i de isländska pionjärhemmen gav de yngre den starkaste impulsen att skaffa sig och bevara grundliga kunskaper i sina förfäders språk.

IV. Inlåning av ord

Författaren till denna uppsats har i annat sammanhang givit en översiktlig redogörelse för en del språkdrag i den nordamerikanska isländskan (se *Scandinavian Studies* vol. 39, No. 2 och *Tímarit Þjóðræknisfélags Íslendinga í Vesturheimi* XXXIX). Blott några få punkter i denna redogörelse tas upp i det följande. För klassificeringen av lån hänvisas läsaren till Einar Haugens standardarbeten *The Norwegian Language in America I—II* och *Bilingualism in the Americas*. Källorna för den ovannämnda redogörelsen är bandupptagningar av och intervjuer med meddelare från samhällen i Manitoba.

Inte länge efter det att de första isländska immigranterna anlände till Nordamerika började deras språk visa påverkan från engelskan. Också den tidigare nämnda konstitutionen eller lagen för kolonin Nya Island innehåller sådana engelska inkräktare som *township* och *range*. Fastän de kulturella ledarna för de isländska immigrantsamhällena upprepade gånger manade sina landsmän att vara på sin vakt mot sådan påverkan, blev lån från engelskan i den nordamerikanska isländskan (i fortsättningen används förkortningen AI för nordamerikansk isländska) så vanliga att Vilhjálmur Stefánsson 1903 kunde insamla omkring femhundra lånade substantiv bland islänningar i North Dakota (jfr *Dialect Notes* 2, 1903). Stefánsson för-

sökte inte speciellt klassificera de insamlade lånorden, men de ord han förtecknade visar olika grader av fonemsubstitution.

I det följande ges en översikt över de viktigaste typerna av AI-lån:

AI-lån är antingen (1) rena lånord eller (2) blandlån. AI-substantivet *beisment* (isl. *kjallari*, eng. *basement*) är ett exempel på det förra medan *farmari* och *dröggbúð* (eng. *farmer*, *drugstore*) ger exempel på två typer av blandlån, nämligen marginal- och kärnsubstitution.

Översättningslånen i AI omfattar ord och fraser som ser ut som isländska ord och fraser, fastän de uppträder i nya sammanhang. Översättningslånen brukar indelas i (1) nybildningar och (2) ord med betydelseförskjutningar (betydelselån). AI-nybildningar har en morfembyggnad som är identisk med eller liknar den som finns hos det engelska mönstret, t.ex. AI *blakkbord* (isl. *tafla*, eng. *blackboard*). Betydelselånen kan vara (a) homofona eller (b) homologa. De homofona betydelselånen liknar de engelska mönstren endast fonetiskt, t.ex. AI *Galli* (vilket på isländska betyder "gallier", men här står det för eng. *Galician*, dvs. ursprungligen användes det i betydelsen "man från Galicien i Polen" men senare kom det att i AI beteckna östeuropé i allmänhet, framför allt person från Ukraina).

Homologa betydelselån liknar det engelska mönstret både fonetiskt och semantiskt. Dessa ord tillhör huvudsakligen tre kategorier. Den första underkategorin kan skapa en konflikt med vanligt isländskt språkbruk, därför att ord av den kategorin i vissa sammanhang, och i överensstämmelse med det engelska mönstret, kan få en betydelse som det inte har i isländskan. Verbet *kalla* är ett bra exempel, eftersom det i AI ofta betyder "telefonera" (eng. *call*), en betydelse som det inte har på isländska.

Den andra underkategorin av de homologa betydelselånen omfattar fall där inflytandet av det engelska mönstret visar sig i vad som kunde kallas *företräde i språkbruket för en av två eller flera synonymer*. Ett exempel är verbet *hafa* (ha, äga), som i AI ofta föredras framför verbet *eiga* (äga). Denna användning av *hafa* visar emellertid bara att detta ord ofta föredras, inte att det har en ny betydelse.

Den tredje underkategorin av de homologa betydelselånen omfattar ord som på grund av inflytande från de engelska mönstren alltid avviker i betydelse från sina isländska motsvarigheter, fastän båda orden har samma ursprung och tillhör samma semantiska område. Substantivet *bryggja* (bro) är ett gott exempel. På AI betyder det "bro", men på modern isländska "brygga".

Synonyma betydelselån liknar sina mönster endast semantiskt. Tyvärr har något bra exempel ännu inte uppvisats från AI. Det kan dock vara värt att nämnas att substantivet *gólf* ofta används i AI som beteckning för våning, våningsplan i ett hus. Denna betydelse är känd i modern isländska, men den är så ovanlig att man är frestad att beteckna bruket i AI som ett betydelselån snarare än som företräde för en viss synonym. (På isländska betyder *gólf* vanligen "golv", och det vanliga ordet för våning i ett hus är *hæð*.)

En ganska omfattande undersökning som denna artikels författare har gjort av AI-lån kan sammanfattas allmänt så, att lånade substantiv och verb spontant har bringats i överensstämmelse med endast de största (mest frekventa) deklinations- och konjugationstyperna i isländskan. Lånade adjektiv utgör relativt sett en liten del av AI-ordförrådet, och om de över huvud taget används förblir de oböjda. En del lån av adverb har observerats, och hälsningsord som *halló*, *bæ bæ*, *gúdd bæ* och tilltalsord som *Miss*, *Mr.* och *Mrs.* dominerar över sina isländska motsvarigheter i AI-tal. Det fullständiga försvinnandet av det formella hövlighetspronomenet *þér* hos de nordamerikanska islänningarna har tilldragit sig stor uppmärksamhet. De grammatiska orsakerna till detta försvinnande är lätta att upptäcka. För det första måste den plötsliga ökningen av efternamn (på Island används vanligen patronymika) i AI ha övertagit en del av funktionen hos *þér* och minskat dess grammatiska betydelse. För det andra försvagades positionen för *þér* genom att engelskan helt saknar kontrasterande pronomen motsvarande *þú:þér*. För det tredje kom pron. *þú* genom inflytande från engelskan att i AI användas ofta som indefinit pronomen. Även om detta bruk av ordet finns i isländskan blev det dock mycket mera markant i AI. Man kan därför säga att den

utvidgade användningen av *þú* som indefinit pronomen ytterligare förstärkte dess grammatiska ställning, otvivelaktigt på bekostnad av det hövliga *þér*.

Även om etniska språk i Nordamerika gärna accepterar lån, visar de i många andra avseenden mera konservativa språkanor än de man skulle finna i "de gamla länderna". Det finns många exempel på att AI har bevarat ord som var vanliga i 1800-talets isländska men som antingen är sällsynta eller helt försvunna i nutida isländska. Följande danismer från 1800-talet används knappast någonsin nu i isländskan men hörs ofta i AI: *allareiðu* (da. allerede, eng. already), *innleiða* (da. indlede), *norskari* (da. norsker).

En granskning av ordförrådet i AI visar att bland lånord substantiven är långt vanligare än ord av andra ordklasser och bildar en mycket större grupp än verben som är den näst största gruppen. Andra ordklasser (särskilt formorden) utgör bara en liten bråkdel av det totala lånade ordförrådet. Detta överensstämmer med en välkänd lag som reglerar språkliga lån.

Detta kapitel har hittills begränsats till ordförrådet i AI (lexikaliska enheter). Analys av lexikaliska enheter sysslar huvudsakligen med morfem, men det bör också påpekas — fastän en så kort behandling av problemet är rätt otillfredsställande — att lån i AI ingalunda inskränker sig till enbart det morfologiska eller morfematiska planet. De förekommer tvärtom också på det fonologiska planet ("fonemiska lån") och det syntaktiska planet ("syntaktiska lån"). Som ett exempel på det förra kan nämnas den vida spridda förväxlingen i AI-tal mellan *i* och *e* (och *u* och *ö*). En mera ingående granskning av kontrasten mellan *i* och *e* i AI visar att förväxlingen av dessa två ljud beror på den fonetiska skillnaden mellan eng. *i* och isl. *i*; det förra är lägre (i riktning mot isl. *e*) än dess isländska motsvarighet (en ganska likartad process tycks ha ägt rum i fallet *u* och *ö*).

Syntaktiskt lån är uppenbart i sådana fall som *i kvöld hann fer heim* (eng. tonight he is going home), där engelsk rak ordföljd har använts i stället för isländskans omvända ordföljd

(*i kvöld fer hann heim*). Detta extrema fall av lån har iakttagits i AI endast där det antingen återspeglar försenade försök från talarens sida att lära sig isländska eller hans ansträngningar att återuppliva halvt glömda språkfärdigheter. Ett mindre extremt fall är det fråga om när inflytandet från engelsk syntax på AI framträder i form av överdrivet bruk av en viss syntaktisk konstruktion. Ett bra exempel är den vanliga användningen av *vera* (vara) plus infinitiv av huvud verbet i AI, motsvarande engelskans *be* plus presensparticip av huvud verbet; i gängse isländskt språkbruk skulle huvud verbet sättas i presens, dvs. i stället för AI:s *Hann er að koma í dag* har isländskan *Hann kemur í dag*.

Utöver de semantiska aspekter på inlåningen som har berörts i det föregående kan ett annat något annorlunda fall av semantiskt lån nämnas här. Följande fras från AI är en blandad metafor: *þarna var verið að drepa tvær flugur í einu höggi*. Denna fras är en kontamination av isl. *að slá tvær flugur í einu höggi* och eng. *to kill two birds with one stone*.

V. Ortnamn

Tjugofem ortnamn av isländskt ursprung har godkänts i Manitoba av den kanadensiska ortnamnskommissionen. Det är huvudsakligen namn på postkontor, landsbygdsdistrikt, samhällen och byar. Några av namnen syftar på trädvegetation (*Víðir* eller *Vidir*, *Lundar*), andra hänför sig till topografiska drag hos sjöstränder eller flodbankar (*Vogar*, *Arbakka*). Vidare finns det namn med historisk syftning (*Baldur*, *Bífröst* eller *Bifrost*, *Gimli*, alla kända från fornnordisk mytologi). Utanför Manitoba i Canada finns det mycket få ortnamn av isländskt ursprung som har nått officiellt erkännande. Några sådana namn har dock samlats från Nova Scotia och Saskatchewan i Canada och från North Dakota i Förenta Staterna. Isländska skolnamn i Manitoba kan kanske bedömas som halvofficiella ortnamn.

Officiellt erkända namn bildar blott en liten del av det totala antalet topografiska namn på AI. Isländska immigranter i Nordamerika var vana vid en stor mängd sådana namn. Det

är ingen överdrift att säga att namn har satts på nästan varenda kulle och på varenda bäck i de bebodda delarna av Island; vidare är det en urgammal sed att ge namn åt bondgårdar. Detta arv förklarar det stora antalet "inofficiella" ortnamn som var i bruk, åtminstone för en tid, i varje nordamerikansk-isländskt bosättningsområde. Som exempel kan nämnas att 170 namn av detta slag har insamlats från en enda "settlement".

De flesta av dessa ortnamn är rent isländska, t.ex. *Gimli*. Vidare förekommer hybridnamn som *Sigurdson Island*; ett namn *Icelandic River* tycks vara en översättning av det rent isländska ortnamnet *Islendingafliót*. Denna typ av översättning kommer från ett område där regeringens lantmättningsverksamhet, som medförde uppteckning av ett antal ortnamn, inte hade skett före de isländska kolonistörernas ankomst. I en annan trakt hade lantmätarna skapat det "officiella" namnet *Swan Lake* innan islänningarna kom dit och översatte det till *Álftavatn*, en översättning som naturligtvis förblev inofficiell.

VI. Personnamn

Bland de isländska immigranterna i Nordamerika fanns det bara några få med verkliga familjenamn. Den gamla seden att använda patronymika med ändelserna *-son(r)* och *-dóttir* lever fortfarande kvar på Island. Detta att släktnamn saknas har gjort dopnamnen mycket viktiga som identifikationselement och hindrat dem från att användas i förkortade former. Det gamla bruket att identifiera personer genom att lägga till namn på gårdar eller andra ortnamn till personnamnet är välkänt på Island, även om ortnamn i denna ställning aldrig blev allmänt erkända som andra namn (släktnamn) som på den norska landsbygden. Släktnamn har dock, som nämnts, fått fast fot på Island före emigrationen till Nordamerika. Till sitt ursprung var dessa namn antingen patronymika eller avledningar av ortnamn. De representerade med andra ord de två typer av släktnamn som under trycket av det engelska namnskicket kom att spridas snabbt i AI-samhällena.

Ett vanligt patronymikon som *Jónsson* eller *Björnsson* var

ofta inte tillfredsställande, eftersom det helt enkelt fanns för många *Jónsson* i samma "settlement". Isländska grannar skulle naturligtvis fortfarande kunna skilja mellan sådana namn genom att använda hela namnen oförkortade, och om inte detta var tillräckligt skulle de kunna lägga till ett öknamn eller identifiera personen med ett ortnamn från hans hembygd på Island. Nordamerikanska myndigheter, t.ex. postverket, tog emellertid ingen hänsyn till isländska seder och följde den etablerade anglosaxiska traditionen att lägga största vikten vid släktnamnet och förkorta eller t.o.m. utelämna förnamnet. Det finns många historier om denna konflikt mellan anglosaxiska och isländska namnvanor, och den förklarar delvis varför släktnamn bildade till isländska topografiska namn antogs i AI-samhällena som en nödvändig ersättning för bildningar till patronymika.

De flesta av de släktnamn det här gäller är rent isländska, t.ex. *Björnsson* (bildat av ett patronymikon) och *Hofteig* (bildat till ett ortnamn). Vidare finns det angliciserade eller översatta former av dessa två typer, t.ex. *Howard* (av Håvarðarson) och *Hillman* ("hill" uppges i detta fall vara en översättning av isl. *bakki*, backe, höjd).

Angliciserade former av förnamn är mycket vanliga. Härtill kan läggas att förkortade förnamnsformer, t.ex. *Siggi* för *Sigurður*, ofta har slagit ut de oförkortade formerna, helt enkelt därför att de som enbart talade engelska fann den kortare formen lättare att uttala.

VII. Källmaterial och slutanmärkningar

Våra källor till kunskap om nordamerikansk isländska är av många slag. Under senare år har många bandupptagningar gjorts av intervjuer med personer som talar AI. De många tidningarna, tidskrifterna och litterära verken är också utmärkta källor, och det är också egennamnen. Bandupptagningarna och de nämnda skriftliga källorna innehåller många exempel på spontant bruk av AI. Utom sådant spontant språkbruk kan nämnas att flera amerika-isländska författare och diktare medvetet och starkt har utnyttjat amerika-isländskan i

sina litterära arbeten, och på det sättet kan de sägas ha ökat sina verks betydelse som språkliga bevis för etniskt språkbruk. Tre författare bör särskilt nämnas, Gunnsteinn Eyjólfsson, Kristján N. Júlíus och Guttormur J. Guttormsson.

Som befolkningssiffrorna i början av denna uppsats klart visar håller isländskan gradvis på att försvinna i Nordamerika. Detta är inte så egendomligt, eftersom en jämn immigrantström från "det gamla landet" tycks vara den enda medicin som i längden kan bevara styrkan hos ett etniskt språk i Amerika, men som tidigare har framhållits slutade i realiteten emigrationen från Island till Nordamerika omkring 1914, för mer än ett halvsekel sedan, och flertalet av immigranterna kom långt tidigare. Trots detta har islänningarna i Amerika behållit sitt språk i anmärkningsvärt hög grad, och folks beslutsamhet att bevara sitt älskade modersmål har lämnat många intressanta spår.

Ett skriftligt dokument från 1875 är ett avgörande bevis på denna beslutsamhet. Året före (1874) hade ett möte mellan islänningar i Milwaukee i Wisconsin beslutat att sända tre islänningar till Alaska för att undersöka möjligheterna att grunda en isländsk koloni där. Tanken på en bosättning i Alaska kom dock aldrig att förverkligas. Men det kan ha sitt intresse att uppmärksamma Jón Ólafssons dröm om en lycklig framtid för islänningarna i Alaska. Jón Ólafsson, som var en av de tre nämnda upptäcktsresandena, uttalade i sin redogörelse för resan (se Jón Ólafsson, Alaska, Washington D.C. 1875) att om 15 000 islänningar skulle slå sig ner där under en tioårsperiod och om antalet skulle fördubblas under de följande tjugofem åren, så skulle deras avkomlingar uppgå till hundra miljoner efter fyra århundraden. Enligt Jón Ólafssons uppfattning skulle det isländska språket då ha spritt sig söderut och österut till Hudson Bay och västerut till Stillahavskusten. Det är tvivelaktigt om någon någonsin har satt målet så högt för isländskan som Jón Ólafsson gjorde i sin rapport om Alaska. Han förutsåg en tid då isländskan skulle ha blivit inte bara Canadas nationalspråk utan också Förenta Staternas!

Det behöver inte sägas att Jón Ólafssons dröm är ännu mera verklighetsfrämmande nu än den var för nära hundra år sedan.

Detta betyder dock inte att islänningarna i Amerika någonsin har ändrat åsikt om sitt modersmåls ädla drag och egenskaper. Deras öde har snarare kommit att likna deras vikingaförfäders — de som etablerade kolonier långt bort från hemlandet — därigenom att hur ljusa utsikterna till en varaktig erövring än kan ha tett sig vid slagets början, så var antalet krigare helt enkelt för lågt för att en bestående seger skulle kunna vinnas.

Viktigare litteratur

- Beck, Richard, History of Icelandic Poets 1800—1940* (Ithaca N.Y. 1950).
- Bessason, Haraldur, A Few Specimens of North American-Icelandic. Scandinavian Studies* Vol. 39, No. 2 (1967).
- Um íslenzk mannaöfn í Vesturheimi. *Tímarit Þjóðræknisfélags Íslendinga í Vesturheimi* XXXIX.
- Einarsson, Stefán, History of Icelandic Prose Writers 1800—1940* (Ithaca N.Y. 1948).
- Haugen, Einar, The Norwegian Language in America I—II* (University of Pennsylvania Press 1953).
- *Bilingualism in the Americas* (University of Alabama, American Dialect Society 1956).
- Kristjanson, Wilhelm, The Icelandic People in Manitoba* (Winnipeg 1965).
- Lindal, Walter, The Icelanders in Canada* (Winnipeg 1967).
- Oleson, Tryggvi* (ed.), *Saga Íslendinga í Vesturheimi* IV—V (Reykjavík 1951 och 1953).
- Stefánsson, Vilhjálmur, English Loan-Nouns Used in the Icelandic Colony of North Dakota. Dialect Notes* 2 (1903).

